

CAMELIA CRĂCIUN

**DESTINUL UNEI REVISTE
EXCEPTIONALE:
ADAM (1929 - 1940)**

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2012**

Referenți științifici

Lect.univ.dr. Răzvan Pârâianu,

Universitatea "Petru Maior" din Târgu Mureș,

Facultatea de Științe și Litere, Secția de Istorie

Lect.univ.dr. Ana-Maria Bărbulescu,

Universitatea din București,

Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Secția de Studii Iudaice

Copyright © 2012 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CRĂCIUN, CAMELIA

Destinul unei reviste excepționale : Adam : (1929-1940) / Camelia Crăciun. - Craiova : Universitaria, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-14-0441-4

050(498) Adam"1929/1940"

Domeniul lucrării: Limba și literatura română

Editura Universitaria este acreditată CNCS în domeniul

"Limba și literatura română" în categoria B

Apărut: 2012

TIPOGRAFIA UNIVERSITĂȚII DIN CRAIOVA

Str. Brestei, nr. 156A, Craiova, Dolj, România

Tel.: +40 251 598054

Tipărit în România

Mamei mele,
Camelia-Doina Crăciun,
cu dragoste și recunoștință

Introducere

În a doua jumătate a secolului 19, comunitatea evreiască din Regat era alcătuită, în principiu, dintr-o majoritate covârșitoare de vorbitori de limbă idiș, la care se adăuga un grup restrâns aculturat în mediul occidental și românesc și o puternică grupare tradiționalistă și religioasă care promova utilizarea limbii ebraice. În acest context, presa evreiască din România a fost reprezentată, în perioada de început, preponderent de publicații în idiș destinate publicului larg și, de asemenea, a utilizat ebraica pentru categoriile religioase și tradiționaliste. Rarele publicații evreiești de limbă română vizau, în principal, doar grupul educat, modernizat și familiarizat cu mediul românesc. În special la Iași, unde exista o comunitate compactă de vorbitori de idiș, cel puțin până în primele decenii ale secolului 20, presa idiș a avut un public larg datorită accesibilității sale în rândul maselor neaculturate; astfel, prima revistă evreiască din România a fost publicată în 1855 în idiș la Iași, deși a avut un nume ebraic, *Korot Haitim*. Scopul publicației a fost acela de „a milita pentru ideea emancipării evreilor”¹, fiind astfel și prima publicație care a stabilit o tendință în presa evreiască, funcționând ca un instrument pentru promovarea luptei pentru dobândirea drepturilor civice. Mult mai puțin populare au fost cele câteva publicații în limba ebraică pentru că nu erau accesibile maselor, ci doar grupurilor tradiționaliste și cu o cultura iudaică vastă.

Apariția și dezvoltarea școlilor israelito-române, precum și preocuparea în cadrul comunității pentru educația în limba română și integrarea în mediul cultural românesc, au determinat o dezvoltare rapidă a presei evreiești de limbă română. Creșterea numărului de intelectuali pregătiți să lucreze ca jurnaliști (apar acum celebri intelectuali evrei de limbă română precum frații Schwarzfeld, Elias și Moses, M. Beck, M. Rosenfeld, iar mai târziu A. L. Zissu, I. Brucăr, Horia Carp și I. Ludo), precum și lărgirea publicului aculturat și capabil să citească în limba română devin evidente și creează cadrul necesar dezvoltării presei evreiești de

¹ Marius Mircu, *Povestea presei evreiești din România*, Tel Aviv, Glob Bat-Yam, 2003, p. 14.

limbă română ca fenomen social și cultural. Primele publicații evreiești de limbă română (*Israelitul român* (1857, 1869), *L'Espérance* (1866-1867), *Rumanische Post / Poșta Română* (1871-1873)) au fost bilingve, au apărut în cursul anilor 1850 și 1860, înființate de intelectuali evrei care veneau din străinătate (Iuliu Barasch, Armand Levy, B. F. Peixotto) și au rezistat puțin pe piață. Aceste publicații au însă meritul de a fi utilizat presa ca pe un mijloc de luptă socială, politică și culturală, menit să facă publică situația evreilor români în țară și în străinătate pentru a obține drepturi civile egale cu restul populației. În acest context, efortul de a articula o identitate civică pentru comunitatea evreiască a fost semnificativ, în măsura în care publicațiile promovau "tendințe sociale și politice favorabile aculturației și integrării evreilor în realitățile românești (...) care să dovedească, fără echivoc, simpatia evreilor pentru concetățenii lor și identificarea lor cu soarta țării"¹, așa cum reieșea din paginile *Israelitului român*.

În cadrul comunității evreiești, publicul de limbă română a apărut abia în ultimele decenii ale secolului 19, în principiu fiind reprezentat de o populație urbană, educată, formând curând un public stabil și în creștere pentru recent apăruta presă, incluzând până la sfârșitul secolului 19 deja zece publicații evreiești de calitate în limba română (printre care reputatele publicații *Egalitatea* și *Curierul israelit*). Redactată de jurnaliști născuți în țară și familiarizați cu problemele specifice, presa evreiască a preferat să folosească limba română, renunțând la a doua limbă utilizată în publicațiile de început, și să se concentreze asupra problemelor comunității locale, în timp ce menținea un înalt nivel intelectual prin profesionalizare. Continuarea luptei pentru cetățenie și pentru drepturi civice și politice în cadrul statului român a continuat, dar a fost promovată, de asemenea, și o atitudine patriotică față de statul român și gesturi demonstrative de atașament față de țară și de popor. În acest context, o tendință semnificativă spre articularea identității evreiești în cultura românească devine vizibilă prin inițierea cercetării științifice privind istoria evreilor și a culturii din România, urmând aceeași direcție a rădăcinilor comune și a vechimii existenței pe teritoriul românesc, în principiu articulate împotriva discursului antisemit. Tendința jurnalistic-ideologică de susținere a drepturilor cetățenești și de integrare a continuat până la sfârșitul deceniului al doilea al secolului 20, atunci când proiectul politic a fost, în cele din urmă, atins, fără a se renunța la dedicarea constantă și profundă față de identitatea, istoria și cultura evreiască. La începutul secolului, ca o reacție la intensificarea atitudinii anti-evreiești, tendința de a se concentra asupra culturii și spiritualității

¹ Harry Kuller, *Presa evreiască bucureșteană 1857-1994*, București, Hasefer, 1996, p. 16.

evreiești în rândul evreilor români a crescut, transformând tendința științifică din ultimele decenii ale secolului 19 într-o operă mai amplă de popularizare, auto-cunoaștere și "trezire a conștiinței naționale"¹ în publicații cum ar fi *Lumea israelită* sau *Cultura* (1911; 1936-1940). În acest context, intenția demersului era dată de faptul că „... Voim ca oamenii, ca cei în mijlocul cărora trăim să ne cunoască așa cum suntem. Și înainte de toate să ne cercetăm și să ne cunoaștem noi singuri (prin) cultivarea sufletului și educarea inimii evreiești prin arta și literatura evreiască”², așa cum se declara în articolul-platformă al revistei *Cultura*.

Perioada care a urmat Primului Război Mondial și Emancipării a schimbat imaginea presei evreiești de limbă română pentru că proiectul principal, cel politic, fusese deja realizat prin acordarea cetățeniei; diversitatea culturală a comunității evreiești a sporit, iar competiția ideologică a crescut în interiorul acesteia. De asemenea, intelectualii s-au simțit stimulați să-și exprime opinia în mod liber și să proiecteze și să exploreze noi modele identitare, anterior limitate de constrângeri juridice și politice. În perioada interbelică, audiența, dar și calitatea actului jurnalistic sporește, în special în rândul tinerei generații, a studenților și chiar printre cei mai tineri. Presa sionistă se remarcă prin dinamism în perioada interbelică; cea mai importantă publicație sionistă din perioada interbelică a fost ziarul *Mântuirea* (1919-1922), primul "cotidian național-evreiesc", condus de A. L. Zissu, principalul om politic și ideolog sionist. În afara acestei publicații, mulți tineri intelectuali evrei citeau și scriau la *Știri din lumea evreiască* (1922-1938), organ al Federației Sioniste din România, sau la remarcabila publicație culturală și literară *Hasmonaea* (1915-1940), o revistă a studenților evrei de la Cercul Studențesc Național Evreiesc.

O direcție importantă în presa evreiască interbelică a fost influențată de eforturile de a crea un mediu literar, cultural și intelectual evreiesc și, implicit, de a articula o identitate evreo-românească. Una dintre primele publicații în această direcție, *Lumea evree* (1919-1920), fondată de I. Brucăr, intenționa să arate contribuția evreilor la progresul social și cultural al omenirii în scopul de a legitima teoretic dreptul la cetățenie, egalitate și integrare pentru că "evreei trebuie să rămână evrei, ei fiind, în același timp, și buni români"³. Mai târziu, această direcție va abandona complexul de "cetățeni de rangul doi" care insistă să justifice dreptul de a face parte din societatea românească și va începe conturarea unei puternice identități culturale duble, românești și evreiești. O culme a presei evreiești din

¹ *Ibid.*, p. 69.

² *Ibid.*, p. 76.

³ *Ibid.*, p. 115.

România, publicația literară *Adam* (1919-1940) condusă de I. Ludo, apoi de Idov Cohn și Miron Grindea, s-a concentrat asupra reprezentării culturii evreiești: „Nu vrem să facem din *Adam* - și ținem să accentuăm din răspuneri acest lucru – o demonstrație politică, ci una pur culturală, cultural-evreească firește. (...) ne străduim să grupăm la revistă tot ce este mai bun în publicistica de la noi, tot ce este element cultural printre evrei și tot ce poate fi contribuție de seamă, la întreprinderea noastră...”¹

Conceptută ca o publicație culturală “pentru toți evreii”, *Adam* a declarat că “Am izbutit să adunăm în paginile acestor douăzeci de numere pe cei mai de seamă scriitori evrei și ne-am bucurat de colaborarea câtorva dintre fruntașii publicisticii române. (...) Am avut colaboratori din toate clasele politice, din toate curentele sociale, din toate școlile literare. Acesta a fost programul nostru”². Agenda principală a revistei *Adam* a fost, de fapt, cea de a crea o literatură evreiască și un mediu intelectual de limbă română. Această direcție a fost esențială pentru crearea unei identități evreo-române emancipate, neasimilate, în contextul societății și culturii de după 1919.

*

Studiul de față are ca scop analizarea “celeii mai importante publicații culturale evreiești de limbă română din perioada interbelică” și prezentarea sa publicului larg. Prin intermediul analizei monografice a publicației, studiul urmărește să reconstruiască mediul intelectual, cultural și social-politic, dar și dezbaterile de idei care animau epoca și care se intersectau în paginile revistei *Adam* prin intermediul tematicii abordate, a poziției ideologice și a selecției articolelor. Astfel, în termeni specifici, analiza de față urmărește să prezinte un proiect publicistic prin intermediul intelectualilor care participă la acesta, incluzând în cercetare preocupările lor intelectuale, opera lor dincolo de paginile revistei *Adam*, rețelele sociale în care sunt implicați și relațiile personale care îi leagă. Al doilea palier de interes se referă la conținutul de idei care animă publicația, reprezentat prin discursul și direcția impuse prin intermediul selecției textelor, în contextul largilor dezbateri de idei și polemici ale vremii. Deși abordând metoda monografică, în ultimă instanță analiza încearcă să surprindă obiectul de studiu în complexitatea sa și în contextul dat.

¹ ***, “Însemnări” în *Adam*, no 8-9, 1929.

² Nota redacției în *Adam*, no 20, 1930.

Originalitatea unui astfel de demers este multiplă; în primul rând, este vorba despre o publicație importantă, prezentată ca atare în mai toate istoriile literare sau ale presei, și care are un rol important, deseori precizat în studiile de istorie a evreilor din România în perioada interbelică, dar care nu a beneficiat de un studiu aplicat și dedicat. Primul câștig al lucrării de față este, așadar, acela că reușește să readucă în atenția publicului avizat și să pună în valoare o importantă publicație culturală evreiască de limbă română din perioada interbelică. În al doilea rând, importanța acestei analize provine din capacitatea sa de a reconstrui, de fapt, mediul intelectual evreiesc al vremii prin intermediul dezbaterilor de idei, prin polemici, texte, autori și colaborările acestora decupate de profilul revistei în perioada sa de apariție. Astfel, analiza revistei oferă, implicit, o reconstruire a dinamicii intelectuale, cultural-politice și a vieții intelectualilor evrei de limbă română din perioada interbelică, aducând o contribuție importantă la completarea informațiilor și abordării zonei respective de cercetare. Al treilea scop al lucrării de față este de a pune în circulație, chiar și în formă enumerativ-descriptivă, o serie de nume și de lucrări căzute, în marea lor majoritate, în uitare. Caracterul enumerativ-descriptiv al unor părți din lucrare are rolul de a prezenta și exemplifica nu doar colectivul de jurnaliști, artiști și scriitori care colaborau în perioada interbelică la revistă, dar și selecția de texte destinate publicației de față, în contextul mai larg al colaborărilor lor în presa vremii și al preocupărilor lor, dar și al operelor lor pe punctul de a fi scrise.

Metoda utilizată este una monografică decriptivă. Cu toate acestea, în afara analizei strict monografice a revistei, studiul exemplifică, în absența unei antologii de articole publicate în revista *Adam*, diversitatea tematică a publicației prin intermediul textelor, dar și pe cea intelectuală prin intermediul profilului colaboratorilor. Această dimensiune descriptivă, atașată celei monografice, dorește să contribuie la mai buna ilustrare a complexității fenomenului reprezentat de revista *Adam* în perioada sa de apariție și să accentueze un element definitoriu al platformei publicației, menționat deseori cu mândrie în articolele semnate de redacție: faptul că limitele ideologice, etnic-religioase, culturale și politice erau nerelevante în paginile revistei și nu funcționau ca un potențial criteriu în selecția textelor și a colaboratorilor.

În absența altor studii dedicate revistei *Adam*¹, sursele utilizate pentru monografia de față sunt, în primul rând, cele primare; este vorba despre colecția integrală a publicației care a apărut între 1929 și 1940.

Revista *Adam* este prezentată în toate lucrările despre istoria presei din România, dar și în cele despre istoria presei evreiești din România. Astfel, Harry Kuller o include în lucrarea sa sintetică privitoare la istoria presei evreiești bucureștene², iar Marius Mircu îi acorda un spațiu extins în istoria sa anecdotică referitoare la presa evreiască din România³, completând secțiunea dedicată revistei *Adam* cu amintirile și reflecțiile lui I. Ludo referitoare la existența revistei. Volumul publicat de S. Podoleanu are meritul de a fi prezentat contextul dezvoltării presei evreiești din România interbelică oferind un studiu substanțial asupra începuturilor sale (1857-1900)⁴. *Dicționarul neconvențional*⁵ redactat de Al. Mirodan aduce informații noi, însă mai greu de verificat, pe un ton anecdotic și deseori umoristic. *Enciclopedia YIVO*⁶, una din lucrările de referință recente, include, în seria articolelor dedicate culturii evreiești din România, un articol scurt despre *Adam*. Lucrarea analitică a lui I. Hangiu⁷ prezintă revista *Adam* dintr-o perspectivă politică datată și încadrând-o în principiu din punct de vedere politic, dat fiind momentul inițial al publicării *Dicționarului* (articolul este reluat, cu mici adaptări, și în *Dicționarul general al literaturii române*).

Grupul colaboratorilor revistei este extrem de divers, incluzând nume cunoscute, prezente în canonul cultural al momentului, dar și multe nume care au intrat astăzi în umbră. În scopul clarificării profilului intelectual al acestora, *Dicționarul general al literaturii române*⁸ și

¹ Singurele surse secundare disponibile sunt articolele referitoare la revista *Adam* prezente în dicționarele de literatură română și în volumele de istorie a presei detaliate în bibliografia care se găsește la sfârșitul volumului de față.

² Harry Kuller, *Presa evreiască bucureșteană 1857-1994*, București, Hasefer, 1996.

³ Marius Mircu, *Povestea presei evreiești din România*, Tel Aviv, Glob Bat-Yam, 2003.

⁴ S. Podoleanu, *Istoria presei evreiești din România (1857-1900)*, I, București, Editura Bibliografia, 1938.

⁵ Al. Mirodan, *Dicționarul neconvențional al scriitorilor evrei de limbă română*, 3 volume, Tel Aviv, Editura Minim, 1986-2008.

⁶ Gershon David Hundert ed. *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, Yale University Press, 2008.

⁷ I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790-2000)*, București, Fundația Culturală Română, 2004.

⁸ Academia Română, *Dicționarul General al Literaturii Române*, 7 volume, București, Univers Enciclopedic, 2004-2009.

*Dicționarul scriitorilor români*¹ au fost extrem de utile; în cazul unor probleme de identificare a autorilor, *Dicționarul de pseudonime*² a ajutat la clarificarea apartenenței unor texte. De asemenea, enciclopedia *Evrei din România. Breviar biobibliografic*³, împreună cu notele suplimentare oferite în fișele individuale ale scriitorilor furnizate de antologia lui S. Podoleanu⁴ și de cea realizată mai recent de Țicu Goldstein⁵, completează informațiile din dicționarele generale deja citate. Studiile analitice ale lui Leon Volovici⁶ privitoare la mediul intelectual evreiesc de limbă română au conturat cu precizie dezbaterile principale de idei ale vremii și au ajutat la o mai bună circumscriere a publicației în perioada interbelică.

Pentru perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial, traiectoria fracturată de Holocaust a revistei a putut fi reconstituită prin consultarea arhivei Miron Grindea de la King's College, Londra, unde se păstrează material audio relevant (interviuri) și chiar corespondența editorului revistei din perioada sa britanică. Astfel am putut reconstitui saga ultimelor numere și noul destin al revistei în postura de *Adam. International Review*⁷, publicație importantă în domeniul literaturii comparate din a doua jumătate a secolului 20, editată la Londra de același neobosit Miron Grindea.

¹ Mircea Zăciu, Marian Papahagi și Aurel Sasu, *Dicționarul Scriitorilor Români*, 4 volume, București, Fundația Culturală Română – Albatros, 1995-2002.

² Mihai Straje, *Dicționar de pseudonime*, București, Minerva, 1973.

³ Harry Kuller, *Evrei din România. Breviar biobibliografic*, București, Hasefer, 2008.

⁴ S. Podoleanu, *60 Scriitori Români de Origină Evrească*, 2 volume, București, Slova - A. Feller, 1935.

⁵ Țicu Goldstein, ed. *De la Cilibi Moise la Paul Celan. Antologie din operele scriitorilor evrei de limbă română*, București, Hasefer, 1996.

⁶ Leon Volovici, "Utopie, idéologie et littérature: Intellectuels et écrivains Juifs en Roumanie au vingtième siècle"; "Romanian Jewish Intellectuals after WWI: Social and Cultural Trends"; "Scriitor român – Scriitor Evreu"; "Utopie, ideologie și literatură: Intelectuali și scriitori evrei în România în secolul XX" în *Vatra*, 10-11, 2000.

⁷ *Adam. International Review* (Art, Drama, Architecture, Music) apare între 1941 și 1995, anul morții lui Miron Grindea la Londra, ca publicație de literatură universală.